

بررسی نظام ترویج دامپروری در ایران

● حسن علیپور

■ مقدمه

امروزه در میان برداشتهای مختلف که از توسعه وجود دارد، می‌توان این اصل را عمومیت داد که توسعه واقعی فقط در سایه پیشرفت اجتماعی خودجوش و متکی به احاد مردم بدست می‌آید. هر گامی که در راه توسعه یافتگی برداشته می‌شود، باید با همراهی مردم انجام گیرد، زیرا که افزایش توانمندی‌های انسانی محیط و افزایش کارآیهای اجتماعی در تأمین نیازها و برنامه‌ریزی محلی، مشروط به تحقق توسعه واقعی است. در ایران، روستاها از دیر باز بعنوان واحدهای تولید مستقل مطرح بوده‌اند و امروزه نیز بدون پرداختن به رشد روستایی، توسعه روستایی تحقق نیافته و توسعه کشاورزی به استقلال و رشد اقتصادی منجر نخواهد شد. بنابراین، قدم اول و اساسی در این راه به فعلیت رسیدن توان بالقوه روستا در چارچوب آموزش است. آموزش و ترویج در زمینه امور دام یکی از اساسی‌ترین محورهای توسعه دامپروری کشور محسوب می‌گردد، طوری که ایجاد دگرگونی مثبت در بینش و افکار روستاییان در جهت پذیرش و بکارگیری نوآوریها را بعنوان مهمترین هدف خود منظور داشته تا بدین طریق به رسالت خویش یعنی فعال‌سازی روند توسعه روستایی و در نهایت توسعه نظام دامداری سنتی و حرکت بسوی پذیرش روشهای درست علمی توسط بهره‌برداران نائل گردد. لذا بکارگیری

فن‌آوری مناسب به منظور استفاده بهینه بهره‌برداران از منابع و سرمایه و توانمندی‌های تولیدی از امور مهم می‌باشد. توسعه دامپروری بویژه بهبود و پیشرفت شرایط کمی و کیفی روستاییان و تجهیز آنان به دانش و فن تولید در امور مربوطه است. بهمین منظور، نظام ترویج پیش از اینکه در خدمت توسعه و ترویج فن‌آوری نوین تولید باشد در خدمت توسعه منابع انسانی روستا قرار داشته و بکارگیری شیوه‌های مختلف در جهت تقویت انگیزه و افکار منابع انسانی و بالا بردن کارآیی نیروی کار کوشش می‌کند. (م ۱ ص ۳)

در حال حاضر با افزایش تقاضا برای پروتئین حیوانی و دگرگونی الگوی مصرف ایجاب می‌نماید که با استفاده از شیوه‌های ترویجی و آموزشی مناسب در این راه، گام‌های مؤثری برداشته شود. در این مقاله، سعی شده ماهیت نظام ترویج دامداری و مشکلات موجود در این زمینه مورد بحث قرار گیرد.

● اهمیت موضوع

پرداختن و توجه کردن به ترویج دامپروری از جهات زیر حائز اهمیت است:

۱- دامداری و دامپروری از مهمترین عوامل زندگی و تداوم زندگی روستاییان و عشایر زحمتکش بوده و عامل بسیار مهمی در جهت جلوگیری از مهاجرت آنها به شهرها می‌باشد.

۲- نقش تولیدات غذایی در استقلال اقتصادی و سیاسی کشور، استقلال سیاسی بدون استقلال اقتصادی ممکن نیست و استقلال اقتصادی نیز، بدون تأمین مواد اولیه غذایی مورد نیاز مردم میسر نمی‌شود.

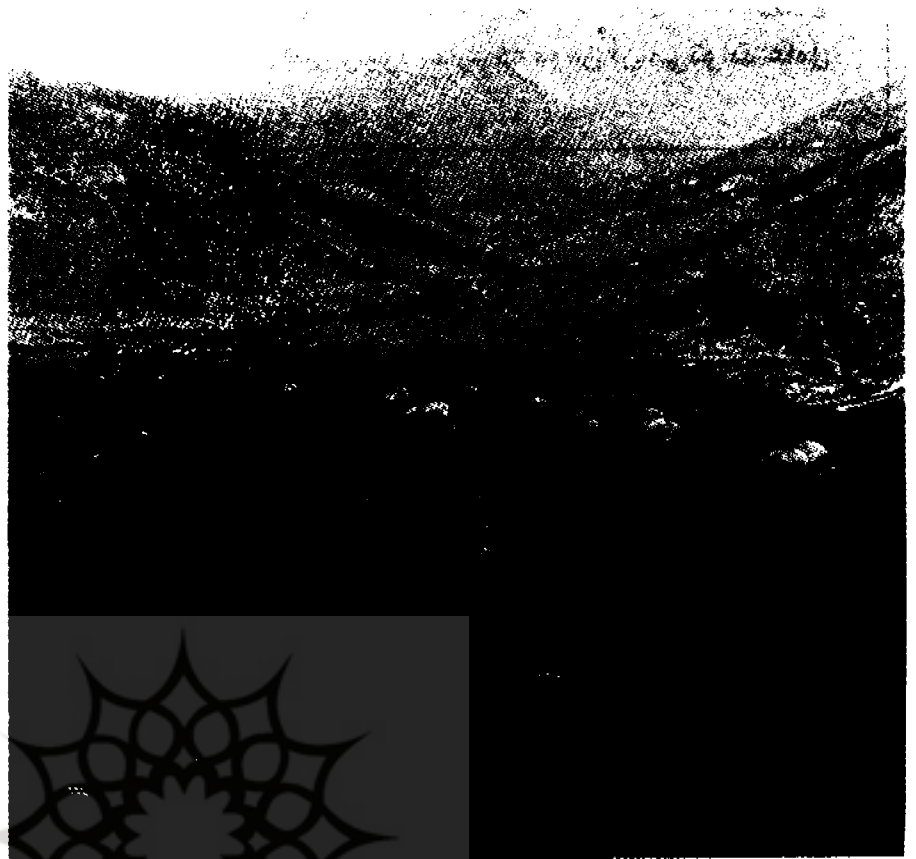
۳- پرورش دام و دامداری از نظریه تولید فنی دارای اهمیت اقتصادی و اشتغالزایی فراوان است. بدین ترتیب، علاوه بر جمعیت اصلی شاغل در امر دامپروری مناطق روستایی و عشایری بخش بزرگی از جمعیت شهرنشین بطور مستقیم و غیرمستقیم در صنایع، وابسته به تولید از قبیل صنایع پشم‌ریسی و نساجی، چرم و پوست و محصولات لبنی و صنایع و فرآورده‌های گوشتی و کارخانجات تهیه خوراک دام و غیره مشغول هستند.

۴- دامداری و دامپروری پیشرفته از نظر کنترل بیماری‌های مشترک دام و انسان در جامعه انسانی و در نهایت سلامت مردم دارای نقش و اهمیت زیاد است.

۵- حفظ منابع طبیعی و توسعه پایدار. (م ۹ ص ۶-۲).

● تاریخچه ترویج دامداری در ایران

در زمان تشکیل وزارت کشاورزی ایران در شهریور ۱۳۲۰، ترویج کشاورزی بصورت یک اداره یا نهاد مستقل که دارای برنامه و هدف معین و مشخص باشد، وجود نداشت. در خلال جنگ

ارضی در کشور بود. در این دوره، درگیری مروجین در عملکردهای خدماتی و همچنین، عدم افزایش سطح اطلاعات و دانش آنها باعث رکود این گونه عملکردها شد. مهمترین عملکردهای انجام شده این دوره عبارتند از:

- ۱- اجرای برنامه‌های رادیویی در سطح استانها در زمینه امور دام.
  - ۲- نمایش فیلمهای آموزشی.
  - ۳- اجرای نمایش طریقه‌ای و سخنرانی مرتبط با عملکردهای امور دام.
  - ۴- توزیع نشریات ترویجی.
- و- دوره چهارم از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۴:
- با شروع انقلاب اسلامی در عملکردهای ترویجی توفقی حاصل گردید ولیکن، پس از سه سال دوباره کار ترویج آغاز گردید. از مهمترین عملکردهای انجام شده در این دوره موارد زیر می‌باشد:

- ۱- برگزاری کلاسهای آموزشی ترویجی.
- ۲- ترویج چگونگی واکسیناسیون دام و طیور.
- ۳- بازدید از منازل دامداران و راهنماییهای انفرادی.

- ۴- تهیه نشریات ترویجی در زمینه امور دام.
- ۵- اجرای نمایش نتیجه‌ای و طریقه‌ای (۷م ص ۸۶).

خ- دوره پنجم از سال ۱۳۶۴ تا سال ۱۳۶۹:

عملکردهایی که در زمینه آموزش امور دام انجام گرفت عبارتند از:

- ۱- تهیه فیلمهای آموزشی
- ۲- فنی‌کردن کار کارشناسان و مروجین
- ۳- تهیه اسلاید ترویجی
- ۴- تهیه و انتشار پوستر
- ۵- اجرای تاتر ترویجی

در سال ۱۳۵۸ با دستور حضرت امام خمینی (قدس سره الشریف) و تأسیس وزارت جهاد سازندگی، در این نهاد عملکردهای ترویجی امور دام آغاز شد. البته، اداره یا بخش ویژه‌ای در رابطه با کار آموزش امور دام وجود نداشت؛ بلکه واحدهای دیگر در کنار خدمات خود به عملکردهای آموزشی نیز می‌پرداختند. انجمن کشاورزی در آن زمان از چندین واحد تشکیل شده بود.

- ۱- واحد زراعت

امور دام، عملکردهای ترویجی محدودی انجام گرفت.

ب- دوره دوم از سال ۱۳۳۱ تا ۱۳۴۱:

در این دوره، عملکردهای ترویجی با همکاری سایر کشورها انجام گرفت. در این دوره، عملکردهای آموزشی بیشتر بصورت روشهای انفرادی انجام می‌گرفت.

● عملکردهای مهم این دوره شامل موارد زیر است

- ۱- ترویج روشهای نوین در امور مربوط به مرغداری و گاو‌داری.
  - ۲- تهیه نشریات ترویجی در زمینه امور دام.
  - ۳- تشکیل دوره‌های کوتاه مدت برای آموزش کارکنان در زمینه امور دام.
- بنابراین، این دوره را می‌توان از جمله دوره‌های موفق عملکردهای ترویج برای توسعه دامپروری نوین در روستاها دانست.

ج- دوره سوم از سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۵۷:

عملکردهای ترویجی در این دوره با اصلاحات

جهانی دوم، توجه ممالک جهان به ترویج کشاورزی معطوف شد طوری که، بعنوان یک عامل مفید و زنده‌کننده کشاورزی درآمد. دلیل این امر، پیشرفت در کیفیت زندگی کشاورزان آمریکا بود و چنین موقعیت و رفاهی را در زندگی کشاورزان آمریکا، داشتن نظامی کارا در ارائه خدمات ارشادی در کشاورزی تشخیص دادند. در سال ۱۳۳۱ در لبنان کنفرانس درباره ترویج کشاورزی در کشورهای خاورمیانه تشکیل شد. در نتیجه، این کنفرانس موافقتنامه‌ای بین اداره همکاریهای فنی آمریکا (اصل ۴) و وزارت ایران امضاء شد و به موجب آن نهادهای وسیعی برای سازمان ترویج در نظر گرفته شد. (م ۵، ص ۷۳)

عملکردهای آموزشی و ترویجی کارشناسان و مروجین وزارت کشاورزی در زمینه امور دام را می‌توان به ۵ دوره از سال ۱۳۲۷ تا ۱۳۷۰ تقسیم نمود.

الف- دوره اول از سال ۱۳۲۷ تا ۱۳۳۱:

در این دوره، نهادهای ویژه‌ای برای عملکردهای ترویجی وجود نداشت و در زمینه

* در کار ترویج، مروج بعنوان یک عامل اجرایی قوی می‌باشد ولی در حال حاضر در نظام ترویج دامدارای، مروجی بطور مشخص و به‌عنوان یک شغل فنی وجود ندارد که بودن آن می‌تواند عامل مهمی در پیشرفت کار دامداری باشد.

۲- واحد دامپزشکی

۳- واحد وام

واحد دامپزشکی:

عملکرد واحد دامپزشکی، ارائه خدمات بهداشت دام در رابطه با پیشگیری و درمان بیماریها و پیشگیری تزریق واکسن به دامها و همچنین، مبارزه با انگلهای خارجی و داخلی بود. درمان بیماریها و ارائه خدمات درمانی از طریق درمانگاه و واحدهای سیار در روستا و مناطق عشایری انجام می‌گرفت. از عملکردهای دیگر، توزیع دامهای اصلاح شده در بین روستاییان به منظور انجام عملکردهای دو رگه‌گیری بود. همه این عملکردها با کار آموزشی و ترویجی همراه بود. عملکردهای آموزشی و ترویجی تا سال ۱۳۶۴ ادامه یافت تا اینکه در این سال واحدی تحت عنوان آموزش روستاییان تأسیس گردید که مهمترین عملکردهای این واحد، ارائه آموزش‌ها در زمینه زراعت، امور دام در قالب روشهای آموزشی ترویجی کلاس، بازدید، تهیه و توزیع فیلم و نشریات آموزشی ترویجی و جلسات توجیهی بود. در سال ۱۳۶۸ انجمن آموزش روستاییان با انجمن مدیریت روستاها ادغام و به معاونت امور اجتماعی تبدیل شد و در سال ۱۳۷۱ به معاونت ترویج و مشارکت مردمی تبدیل شد. با توجه به اینکه در سال ۱۳۶۹ بین وزارتخانه‌های جهاد سازندگی و کشاورزی تفکیک وظایف گردید، کار ترویج امور دام نیز به جهاد واگذار گردید و معاونت ترویج و مشارکت مردمی بطور جدی و در سطح وسیعی، عملکردهای آموزشی و ترویجی را دنبال کرد. (۸م) در حال حاضر، عملکردهای ترویجی که در زمینه امور دام اجرا می‌شود عبارتند از: انتخاب نمونه‌های روستایی و عشایری، مروجان روستایی، برگزاری دوره‌های آموزش و ترویجی، بازدیدهای ترویجی، مسابقات ترویجی، جلسات توجیهی، نمایشگاههای ترویجی، برگزاری جشنواره‌ها و تائر روستایی، تهیه و توزیع نشریات ترویجی، تهیه فیلم و برنامه‌های رادیویی و ...

روشهای آموزشی ترویجی امور دام: بطور کلی، روشهای ترویجی معمول که بر حسب تعداد افراد در برنامه‌های ترویجی تحت پوشش قرار می‌گیرد به سه دسته عمده تقسیم می‌شوند:

۱- روشهای انفرادی

۲- روشهای گروهی

۳- روشهای انبوهی

● روشهای انفرادی

روشهای رودر رو یا انفرادی از عمومی‌ترین شیوه‌های ترویجی است که مورد استفاده قرار می‌گیرد. عملکرد مروجین روستایی و مسئولین خانه‌های ترویج نقش مهمی را در این رابطه ایفاء می‌نماید. نمونه‌های روستایی و عشایری را می‌توان در این قالب قرار داد.

● روشهای گروهی

در این روش، در یک زمان چند نفر از روستاییان را آموزش می‌دهند. در این شیوه، گروهی از روستاییان را که دارای مشکلات مشابهی هستند، گرد هم می‌آورد. انجام چنین کارهایی توسط یک گروه مؤثرتر خواهد بود تا توسط یک فرد که ممکن است غرق در مسائل و مشکلات خاص خود باشد. حمایت گروهی به فرد کشاورز کمک می‌کند تا تصمیم‌گیری کند و اقداماتی را برای خود تعیین کند. از طرحها و پروژه‌های ترویجی که در این قالب می‌گنجد شامل: بازدیدهای ترویجی، مسابقات ترویجی، جلسات توجیهی، نمایشگاههای ترویجی، برگزاری جشنواره‌ها، دامداریهای ترویجی، برگزاری جشن روستا، خانه‌های ترویج روستایی، بیشتر پروژه‌ها در قالب روشهای گروهی می‌باشد. بدلیل اینکه بازدیدهای آن هماهنگ با هزینه‌های انجام شده است.

● روشهای انبوهی

در این روش، برنامه‌ها محدود به یک منطقه نمی‌شود. در این روش با توجه به تراکم مخاطبان

کمترین هزینه را برای هر نفر صرف می‌نماید. اما بدلیل اینکه رودر رو نمی‌باشد، اثر چندانی ندارد. از پروژه‌های ترویجی که در این قالب می‌گنجد عبارتند از: تهیه و توزیع نشریات ترویجی، تهیه فیلم و برنامه‌های رادیویی.

● ماهیت نظام ترویج دامپروری در ایران

متداول‌ترین رهیافت نظام ترویج و توسعه روستایی در کشورهای جهان سوم، رهیافت متعارف می‌باشد. این رهیافت مبتنی بر این است که اگر دانش و فن‌آوری و اطلاعات موجود منتقل گردند، عملیات کشاورزی بهبود خواهد یافت. هدف اصلی این رهیافت، حول محور افزایش تولید ملی کشاورزی از جمله محصولات کشاورزی و دامی متمرکز است. در کشور ایران نیز انگیزه بوجود آمدن ترویج کشاورزی، افزایش تولید کشاورزی بود. لذا از ابتدای تأسیس تاکنون همواره تحت تأثیر این رهیافت حرکت کرده است. در ابتدای تأسیس ترویج کشاورزی، مروجین در سطح روستاها اطلاعات و روشهای نوین را اشاعه دادند. پس از چندی سطح اطلاعات مروجین افزایش نیافت که این باعث کم‌شدن اعتبار مروجین شد. برنامه و سیاست‌های کشور حول محور افزایش تولید مواد پروتئینی متمرکز شد و این نشان می‌دهد که نظام ترویجی از رهیافت متعارف پیروی می‌نماید. (۳ ض ۱۵۳)

● نهادهای ترویج امور دام

در حال حاضر، معاونت ترویج و مشارکت مردمی بنیاد عملکردهای ترویج در زمینه‌های منابع طبیعی، امور دام و شیلات کشور می‌باشد. بخشهای مختلف این معاونت که در عملکردهای ترویج امور دام همکاری و مشارکت فعالی دارند عبارتند از:

۱- دفتر ترویج:

این دفتر وظیفه برگزاری دوره‌های ترویجی جشنواره‌های دامی، نمایشگاههای ترویجی،

وزیر جهاد سازندگی

معاونت ترویج و مشارکت مردمی

دفتر ترویج   دفتر آموزش روستاییان   مرکز نشر و تصویر   دفتر مطالعات و بررسیها   دفتر امور زنان   مشارکت و بسیج مردمی   ستاد شبکه پشتیبانی معاونت   مدیریت امور عمومی

۵- افزایش بودجه ویژه‌ای برای عملکردهای ترویجی.
۶- ایجاد نظام ارزشیابی صحیح از برنامه‌های آموزشی و ترویجی.

فهرست منابع

- ۱- معاونت ترویج و مشارکت مردمی، تحلیلی از عملکرد ترویج با تکیه بر عملکرد معاونت ترویج و مشارکت مردمی، تهران: وزارت جهاد سازندگی، (پینا)
- ۲- هاوکنیز، اچ. استوارت و ای. ام. دان. جان. دبیلو. کاری، فرآیند ترویج کشاورزی و دامپروری. (ترجمه، ناصر اوکثاتی)، تهران: وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، ۱۳۷۳.
- ۳- سهجازی، اسماعیل. توسعه و ترویج روستایی. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.
- ۴- مجردی، غلامرضا. (بررسی عوامل مؤثر در پذیرش نوآوری‌های مربوط به طرح مبارزه با بیماری‌های انگلی دام در بین دامداران شهرستان بجنورد). پایان‌نامه فوق لیسانس رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۴.
- ۵- ملک محمدی، ایرج. مبانی ترویج کشاورزی. ج ۲. تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۲.
- ۶- معاونت ترویج و مشارکت مردمی. پروژه‌های آموزشی و ترویجی. تهران: وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۳.
- ۷- ایروانی هوشنگ. تاریخچه ترویج و آموزش کشاورزی در ایران. ششمین سمینار ترویج کشاورزی مشهد. دانشکده کشاورزی، ۱۳۷۰.
- ۸- ولایتی، عباس. معاونت ترویج و مشارکت مردمی تهران، مصاحبه، ۱۰ اردیبهشت ۱۳۷۶.

کارشناس با تجربه و فنی در این زمینه کم می‌باشد.
۵- نظام ارزشیابی مدونی جهت ارزیابی برنامه‌های ترویجی وجود ندارد.

● بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به رشد فزاینده جمعیت و بالا رفتن مصرف سرانه، نیاز مملکت به موادغذائی بویژه پروتئین حیوانی روز به روز بیشتر شده است که این امر، بیانگر نقش حساس و حیاتی دامداری می‌باشد. از طرفی، بدون پیشبرد سطح علمی و فرهنگی روستاییان و آموزش آنان در زمینه آشنایی به علوم و فنون جدید، افزایش تولیدات میسر نخواهد بود که این امر، بیانگر اهمیت نقش ترویج و آموزش می‌باشد. لذا با توجه به اینکه ترویج عامل مثبتی در توسعه نظام دامداری کشور می‌باشد، می‌بایست در این زمینه توجه بیشتری نمود و برنامه‌ریزی اصولی و بلند مدتی برای نظام ترویج دامداری کشور نمود که خود نیاز به سرمایه‌گذاری و توجه بیشتر مسئولین در این زمینه دارد.

● چند پیشنهاد در جهت نظام ترویج دامپروری

- ۱- توجه مسئولان و برنامه‌ریزان کشور به اهمیت فراوان عملکردهای آموزشی و ترویجی.
- ۲- تربیت نیروهای فنی ویژه در زمینه ترویج امور دام.
- ۳- ارتباط بیشتر بین مراکز پژوهشی و مراکز اجرای از طریق دگرگونی در نظام رهیافت ترویج.
- ۴- برنامه‌ریزی جامع و هماهنگ بین دستگاه‌هایی که مسئول عملکردهای آموزشی و ترویجی هستند.

جلسات توجیهی، بازدیدهای ترویجی، مسابقات ترویجی، و انتخاب نمونه روستایی در زمینه‌های مختلف امور دام را بعهده دارد.
۲- دفتر آموزش روستاییان:
وظایفی که این دفتر در زمینه عملکردهای ترویج امور دام بعهده دارد عبارتند از:
برگزاری دوره‌های مهارتی در زمینه امور دام، نظارت و برنامه‌ریزی جهت تشکیل دبیرستانهای دامپروری.
۳- مرکز نشر و تصویر:
که نشریات ترویجی، فیلم، اسلاید و برنامه‌های رادیویی را تهیه می‌کند.
۴- ستاد شبکه پشتیبانی معاونت:
وظیفه هدایت و پشتیبانی نیروهای معین مثل مروجین را بعهده دارد.
در حال حاضر، می‌توان مشکلات نظام ترویج دامپروری را به شرح زیر بیان داشت:
۱- در کار ترویج، مروج بعنوان یک عامل اجرایی قوی می‌باشد ولی در حال حاضر در نظام ترویج دامداری، مروجی بطور مشخص و به عنوان یک شغل فنی وجود ندارد که بودن آن می‌تواند عامل مهمی در پیشرفت کار دامداری باشد.
۲- نظام پژوهشی کشور، ارتباط نزدیکی با نظام ترویج ندارد و این نظام نتوانسته مشکلات موجود را حل نماید و اطلاعات مروجین را افزایش دهد تا پژوهشها جنبه کاربردی پیدا نماید.
۳- توسعه کشاورزی در گرو برنامه‌ریزی هماهنگ عوامل آن می‌باشد. لذا می‌بایست ارتباط بیشتری بین نظام ترویج دامپروری و کشاورزی وجود داشته باشد که در حال حاضر این ارتباط کم می‌باشد.
۴- دراجرای عملکردهای ترویجی،